

ביקורת

חמישה חברים יצאו לדרך – הגיעו ארבעה

על ספרו של פוצ'ו (ישראל ויסלר), "חבורה שכזאת היינו"
הוצאת "לשון", 2009, 300 עמ'
ד"ר משה גרנות*

הספר שלפנינו הוא מהדורה מורחבת ומבוארת של הספר "חבורה שכזאת", שראה אור בשנת 1957.

מורחבת – על שום שפוצ'ו הוסיף חמש פרשיות עלומות, בהן היו מעורבות המחותרות בימי המנדט הבריטי על ארץ ישראל: שחרור המעפילים מעתלית, מעצר חבורת פלמ"חניקים במשטרת ג'נין, הורדת מעפילי האונייה "שבתאי לוז'נסקי", פיצוץ גשר בנות יעקב וניסיונות השחרור של עצורי רפיח. לזכותו של פוצ'ו צריך לציין, ש"התפר" עם עלילת האם נעשה באמנות כזאת, שפשוט לא ניתן לחוש בו כלל.

מבוארת – על שום שהסתבר לו לפוצ'ו, שנכדתו בת השבע-עשרה התקשתה להבין מילים כגון "הכשרה", "הווי", "טורייה" – ולמען הדור הזה, שלא הכיר את ההווי הוא, הוסיף ביאורי מילים כיד ההומור הטובה עליו.

הספר מתאר הווי חיים של מחלקת פלמ"ח, ששכנה באוהלים במתחם קיבוץ עין-חרוד, שבעמק. למרות שהמדובר בהווי קבצני של ממש, מתוארת בפנינו חבורת צעירים עליזה ואופטימית ללא תקנה. לצעירים הנלבבים האלה לא היה כסף לקניית כרטיס נסיעה באוטובוס, למשקה גזוז, או לכרטיס נסיעה ברכבת, שעל כן, חמישה חברים קונים כרטיס רכבת אחד (ברכבת העמק!). הנשק הבסיסי של בני החבורה היה מקלות קפא"פ, שגם אותם צריך היה "לגיר" במפגש עם

* ד"ר משה גרנות, מפקח כללי במשרד החינוך.

המשטרה הבריטית. בשיעור הנשק מראים להם בדחילו ורחימו, כדור של אקדח! הקורא נפעם ונדהם מהאופן בו חבורות נלבבות כאלו, שחיו בדלות כזאת וללא כל ציוד של ממש, היו לכוח המחץ של היישוב העברי והביאו בסופו של עניין לתקומת ישראל.

הספר גדוש בהומור חם הבוקע מלב אוהב, מטוהר מסיגי התנשאות או הצלפה. הומור טוב וחכם הוא בראש ובראשונה הומור עצמי. הגיבורים כמו אומרים: "חבורה שכזאת היינו". היינו מתנדבים אך גם בטלנים ומשתמטים, תמימים וגם תחמנים, משופעי הורמונים ובה בשעה בתולים כרוניים...

אנרי ברגסון לימד אותנו בספרו "הצחוק", שההומור מתבסס על האזהרה שמזהירה התודעה את האדם, הירא מפני איום ההתמכנות וסכנת הדה-הומניזציה האורבת לו בכל פינה. הצחוק מזכיר לאדם שהוא אמור להיות יחידאי, ואל לו לגלוש לתבניות, שכן רק מכוונות חסרות בינה אנושית מפיקות תוצרים זהים (מטבעות, בקבוקים, קופסאות). גודש עשוי, על כן, להעלות חיוך על השפתיים, שכן הפרט מאבד בו את הייחודיות שלו.

ובאשר לגודש: בספר שלפנינו יצאו חמישה חברים לדרך, והצטרפו למחלקת הפלמ"ח. למרבה המבוכה, לכולם קוראים יוסף, להוציא את הגיבור המספר שקוראים לו אסף, אבל בקיצור – סָפִי, ולכן מתבלבלים לחשוב, שגם כינוי חיבה זה נגזר מהשם יוסף. היצירתיות שלהם ושל הסובבים אותם הובילה לחיפוש תחבולה, שתייחד כל אחד מהם, ואמנם לאחד קראו יוסי, לשני יוסקה, לשלישי יוסלה, ולרביעי יוסיניו!

מרבית חברי הקיבוץ מתוארים בספר כמעין קריקטורות, היבט המוסיף לספר מימד הומוריסטי. למותר לציין, שבשנות החמישים של המאה הקודמת, היה צורך בלא מעט אומץ לכתוב כך, כאשר הנהגת המדינה הייתה נתונה רובה ככולה, בידי ההתיישבות העובדת. והרי דוגמאות:

גוטהרץ הייקה, שמחליף סמ"ך בז"ן, משוכנע שכל מעשה גבורה של המחותרת בוצע בידי בני המחלקה שבעין-חרוד, אלה שאינם מפסיקים "לסבן" אותו בכל הזדמנות. גוטהרץ כמו עוצב בקולמוסו של אנרי ברגסון עצמו, על מנת להדגים אוטומטיות מהי: הוא רואה את אימא של יוסיניו במקלחת של הבנים (רוצה לסבן לו את הגב...), חושב שטעה, והולך למקלחת של הבנות (עמ' 98). במשחק כדורגל שבין הפלמ"ח לחברי המשק, הוא שוכח שהקבוצות התחלפו בשערים, ומכניס גול עצמי (עמ' 238). לא רק הפלמ"חניקים מתעללים בו בשל הייקיות שלו, אלא גם חבריו בקיבוץ: בתחרות על רתימת סוסים בעיניים קשורות, מביאים לו פרה במקום סוס... (עמ' 233-234; וראו עמ' 40 ואילך).

לחבר קיבוץ אחר, שמו אידלקנק, מכניסים לכיס האחורי (תוך שהוא שר שירי מולדת...) גזיר גופייה טבול בנוזלים, שנלקחו מאחוריה של כלבה מיוחמת, וכל כלבי הקיבוץ מבקשים לעשות עמו סקס... (עמ' 281 ואילך; וראו גם עמ' 52, 60, 63). חידת הזקן בן השבועיים של הפרדסן דקל, באה לידי פיתרון כאשר מתגלה השפם של אשתו שפרה, הרפתנית (עמ' 60; ראו גם עמ' 61, 65).

דוד רותם העסקן, המתלונן שעליו להתרוצץ בתל-אביב במקום לעבוד בטורייה, כפי שהיה מעדיף (כביכול), מתגלה כמי שמתהולל עם חברה בתל-אביב, שעה שאשתו, אף היא איננה טומנת ידיה בצלחת ומזמינה לחדרה בלילות את מסגר הקיבוץ.

הדמויות העיקריות בסיפור, חמשת "היוסלעך", מעוצבות באופן סטאטי. אין התפתחות ושינוי בקווי האופי שלהם, אבל כל פרק חושף קווי אופי חדשים, שלא שיערנו קודם לכן, ומכאן סוד העניין שהקוראים מוצאים בספר:

ספי, הגיבור המספר, מאמין שהוא חסר צבע, נגרר, חסר תכונה בולטת, אבל על פי רוב, העצות והאזהרות שלו מסתברות כנכונות.

יוסל'ה, רומנטיקן הכותב יומן בו הוא מגולל את קורות החבורה, וגם את חלומותיו הרומנטיים הכמוסים, באשר לבנות הקיבוץ ולבנות ההכשרה של הפלמ"ח. הרומנטיקן הזה מתגלה כמסגר אומן, הפועל בהצלחה לשחרור המעפילים ממחנה עתלית. אל יוסל'ה זה מתחברת כלבה, שהחבר'ה מכנים אותה בשם "זוזי בינתיים", ולמען הקיצור "זוזי", המזדווגת למגינת ליבו, עם "צרעת", הכלב מוזנח והמכוער ביותר בין אלה, שחיזרו אחריה.

יוסיניו הוא הצעיר מכולם, (בעוד תשעה חודשים ימלאו לו שמונה-עשרה!), הגיע האחרון לחבורה, ועל כן הכול מתעללים בו. אמו מגיעה לקיבוץ ועושה לו בושות גדולות. הוא סבלן כלפי המתעללים בו, ותמים עם בנות עד כדי גיחוך, אך דווקא הוא, זוכה בחיבתה של זיוה היפה בבנות ההכשרה, ובזכותו נוצר הקשר של בני החבורה, עם הבנות הלומדות אצל חנה מיזל בנהלל.

יוסקה הוא המושלם שבין החמישה: הוא גבוה ויפה, מוסרי ובוגר יותר מכל חבריו. הוא יודע אנגלית שוטפת, אחראי מאוד כלפי חבריו, בעיקר כלפי הצעיר שבהם, הלא הוא יוסיניו. הוא חבר אמת: כשסידרו את יוסיניו וגרמו לו לעשות לעצמו קרחת, יוסקה, בעל הבלורית היפה, גילח גם את שיער ראשו, כאות הזדהות עם יוסיניו, וכמחאה כלפי התעללות החברים. הוא זה שמגלה לחבורה עד כמה יוסיניו מוכשר בכתיבה. הוא קורא רק ספרים "טובים": "הגיבן מנוטרדם", "עלובי החיים", "ז'אן כריסטוף". כשהוא וחבריו עדים למעמד מביך בו שרוי יוסי, זה שמתחמן את כולם, הוא משיבוע אותם שלא לספר על כך, ומזהיר

את יוסלה, שלא יזכיר זאת ביומנו. (יומן, שהחברים מעיינים בו מבלי שיידע). כל הבנות נושאות אליו עיניים אך הוא מתייחס כלפיהן בקרירות. קו האופי השלילי היחיד, המכתים את התנהגותו היא דרכו לראות בבחורות אובייקט מיני הנזנח כלאחר יד. כך אירע לזיוה ולרינה, וכך היה קורה גם לשולה, אילו התרצה לה.

המדהים מכולם הוא יוסי, בחור שמן וחסר כושר גופני, המשתמט מכל משימה מסובכת, או מעייפת, אבל ניחן במוח מבריק לתעלולים עתירי דמיון המאירים מצידם, את הדמיון המדהים של פוצ'ו, המחבר, שהמציא דמות כזאת, ואותם!

ספרתי כעשרים (!) תעלולים כלפי בני החבורה, כלפי חברי הקיבוץ, כלפי אנשי חוץ ... לא מצאתי ולו פעם חזרה על אותו התעלול. מוחו של יוסי פועל עובד ללא הפסקה! והרי דוגמאות אחדות: יוסיניו מגיע לבסיס הפלמ"ח ויוסי משים עצמו מפקד. הוא דורש מיוסיניו להתפשט לצורך בדיקה רפואית, ומזמין את החבר'ה להציץ... (עמ' 13 ואילך); כנזכר למעלה, הוא שם גזיר גופייה טבול בנוזל, שנלקח מאחוריה של הכלבה המיוחמת זוזי, בתוך כיס מכנסיו האחורי של אידלקנק, וכל כלבי הקיבוץ נטפלים אליו (עמ' 181). הוא "מסבן" בעלת קיוסק בחיפה המעניקה משקה גזוז לכל החבורה (עמ' 201), מכניס את חמשת היוסלעך לרכבת העמק בכרטיס אחד (עמ' 202-203), מצליח להשיג טרמפ במשאית בדרך חזרה מהסחנה, כשחבריו, שחשבו להריצו אחריהם, מדווחים על אופניים (עמ' 213, 219), משים עצמו נפגע מאבן שעפה כביכול עד לגבו, בעת פיצוץ גשר בנות יעקב, כל זאת כדי שישאו אותו על אלונקה בעלייה הקשה מאפיק הירדן (עמ' 226-227), גורם לכך שיכריחו אותו לצאת לחופשה, כי כביכול, העסק של אביו עלה באש. הוא "נכנע" להפצרות, ורק אחרי שחזר, הסתבר שלא מדובר כלל בעסק של אביו, אלא בזה של מישהו אחר, בעל אותו שם משפחה (עמ' 228-230), ועוד ועוד – כל תעלול – מלאכת מחשבת, שגורמת לפרצי צחוק בלתי נשלטים (ראו גם עמ' 270, 275, 282-291, 292).

הספר ארוג באירועים היסטוריים ידועים, ומוזכרות בו דמויות מובילות מהימים של טרם מדינה: חנה מייזל, אברהם הרצפלד, יצחק רבין, אורי יפה, בני מהרשק, חיים וויצמן, יוחאי בן-נחום ואחרים. נקודת התצפית היא של מספר עד, הלא הוא אסף – ספי, אך יש בספר גם כתיבה מנקודת תצפית של מספר כל-יודע, כגון תיאור ילדותה ונעוריה של זיוה היפה (עמ' 162 ואילך).

לא כל הספר מתובל בהומור. לקראת סיום מתלווה נימה רגשנית מאוד, כאשר יוסקה ("המושלם") מאיר את עיני החברים באשר ליתרונותיו של יוסיניו, וזיוה היפה פותחת את ליבם כלפי הרשל, ניצול השואה הבודד, שהיה תמיד מושא להתעללות וללעג מצד הצברים (עמ' 290-296; וראו עמ' 67, 93, 144, 161, 273,

292). סוף הספר, הסוגר מעגל עם נושא הפתיחה – עצוב ממש. חמישה יצאו לדרך – והגיעו רק ארבעה, כי מלחמת השחרור, לקראתה התאמנו הצעירים הנלבבים האלה, הייתה עקובה מדם, ורבים וטובים הקריבו חייהם כדי לזכותנו בחירות ובקוממיות.

הספר "חבורה שכזאת" ריגש בזמנו מדינה שלמה, ואני משוכנע שהמהדורה העכשווית רק היטיבה עמו. אני, מכל מקום, אסיר תודה על חוויית הקריאה.